

KAROL ŁOPATECKI

Uwagi nad *Commentarius brevis rerum Polonicarum a morte Sigismundi Augusti Poloniae Regis* Jana Dymitra Solikowskiego

Niniejszy komunikat dotyczy analizy pamiętnika Jana Dymitra Solikowskiego pt. *Commentarius brevis rerum Polonicarum a morte Sigismundi Augusti Poloniae Regis* przeprowadzonej z uwagi na przygotowanie źródła do krytycznego wydania¹.

Jan Dymitr Solikowski żyjący w latach 1539-1603 był jednym z głównych przedstawicieli kontrreformacji w Rzeczypospolitej². Na potrzeby działalności politycznej i religijnej chętnie pisał i wykorzystywał dzieła poetyckie i literackie³. Tworzył zarówno po łacinie, jak i w języku polskim. Prócz korespondencji, do jego prac o najważniejszych walorach literackich można zaliczyć:

Tytuł	Rok	Uwagi
<i>Poemata</i>	1562	Zbiór religijnych wierszy. Zawiera przedmowę poświęconą Janowi Kryztoporskiemu. Zawiera frontispis oraz grafiki m.in. sceny życia Jezusa z Nazaretu. Wydanie drukiem w Krakowie.
<i>Ziemanin albo rozmowa ojca z synem</i>	1563	Dialog pisany prozą prezentujący stanowisko przeciwne ruchowi egzekucyjnemu. Utwór wydany anonimowo w Krakowie w 1565 r., przypisywany Stanisławowi Orzechowskiemu.
<i>Hamaxa sive Religionis et Reipublicae curus</i>	1564	Panegiryk poświęcony Jakubowi Uchańskiemu z okazji ingresu na arcybiskupstwo gnieźnieńskie. Wydany drukiem w Krakowie.

¹ Edycja przygotowywana jest przez Karola Łopateckiego i Wojciecha Walczaka.

² Najpełniejsza biografia stworzona została przez Edmunda Kotarskiego i Bolesława Kumora (*Polski słownik biograficzny*, t. XL, z. 2, Warszawa-Kraków 2000, s. 282-289). Tam również odnotowano podstawową literaturę i źródła dotyczące arcybiskupa lwowskiego. Ocena twórczości Solikowskiego na tle historycznym: W. Nehring, *O historykach polskich szesnastego wieku*, cz. 3: *O życiu i pismach Jana Dymitra Solikowskiego*, Poznań 1860.

³ S. Tarnowski, *Pisarze polityczni XVI wieku*, wstęp i oprac. B. Szlachta, Kraków, s. 284 n.

<i>Quaerimonia calamitosis Ducatus Lithuaniae ad serenissimum regem Poloniae</i>	1564	Satyryczna elegia przeciwstawiająca się planom unii realnej Korony z WKsL.
<i>Facies perturbatae et affictae Reipublicae Poloniae</i>	1564	Utwór dedykowany Zygmuntowi II Augustowi, popierający króla za program reform. Wydany drukiem w 1580 r. przypisywany Stanisławowi Orzechowskiemu ⁴ .
<i>Prussia regi optimo maximo, patri patriae foelicitatem</i>	1566	Wiersz popierający działania króla zmierzające do ściślejszego podporządkowania Prus Książęcych. Grafika przedstawiająca króla siedzącego na tronie i strzelającego z łuku do psów i wilków atakujących kobietę. Wydania drukowane z 1566, 1599 i 1602 r. ⁵
<i>Verus Martini Lutheri triumphus contra Thrasonicum</i>	1567	Wydany w Krakowie w 1604 r. paszkwil wymierzony w ruch reformacyjny. Druk zawiera również dwa wiersze Andrzeja Fruziusza.
<i>Lukrecja rzymska, Lukrecja chrześcijańska</i>	1570	Dwa wierszowane utwory, pierwszy będący częściowym przekładem <i>Fasti</i> Owidiusza, drugi wskazywał chrześcijańskie wzorce osobowe. Wydanie zawiera grafikę.
—	1572-1573	Liczne prace kolportowane w rękopisach próbujące kształtować postawy szlachty w okresie bezkrólewia ⁶ .
<i>In funere Sigismundi Augustii Poloniae Regis oratio</i>	1574	Utwór poetycki prezentujący dzieje panowania Zygmunta II Augusta, odnotowano tam wiersz skierowany do Henryka Walezego. Wydany w Krakowie drukiem w 1575 i w Kolonii w 1589 r.
<i>Urania sive celestis electio Dominis Stanislao et Bernardo Maciejowskiis clarissimis Poloniae patriiis amicitiae et amoris mutui ergo</i>	1574	Panegiryk poświęcony wjazdowi Henryka Walezego do Krakowa. W wydanym druku (w Krakowie) umieszczony został również wiersz Andrzeja Trzycieskiego.
<i>Rozsądek o warszawskich sprawach na elekcji do koronacji należącej</i>	1574	Pismo odczytane w senacie podczas sejmiku koronacyjnego wskazujące, iż uchwały podjęte podczas interregnum nie mają mocy prawnej.
<i>Discours d'un Polonais catholique sur la fuite de Henri III de Valois hors du Royaume de Pologne</i>	1575	Broszura wydana w Paryżu i rok później w Bazylei prezentujący korzyści wynikające ze związku Francji z Rzeczypospolitą.
<i>Rozmowy o odjeździe regis christianissimi Galliarum et Poloniae</i>	1575	Zachowała się jedynie pierwsza część dialogu, w której usprawiedliwiał wyjazd Henryka Walezego.
Mowa zalecająca do tronu księcia Alfonsa II Ferrarę	1575	Mowa czytana w kole elekcyjnym.

<i>Votum szlachcica polskiego ... o złożeniu skarbu Rzeczypospolitej i o obronie krajów ruskich</i>	1589	Krótki traktat wskazujący konieczność reform skarbowo-wojskowych, które pozwoliłyby wojskom kwarcianym na sprawniejsze działania. Utwór wydany anonimowo drukiem w Krakowie ⁷ .
<i>Commentarius brevis rerum Polonicarum a morte Sigismundi Augusti Poloniae Regis</i>	1589-1597	Pamiętnik prezentujący w porządku chronologicznym wydarzenia, w których Solikowski uczestniczył, z lat 1572-1589.
<i>Mediatio seu Explicatio Psalmi LXVII</i>	1597	Adresowana administratorowi Inflant – Jerzemu Radziwiłłowi egzegeza psalmu.
<i>Ad Livones ... paterna et amica paraenesis</i> (tłumaczenie: <i>Do obywatelów inflanckich ... ojcowskie i przyjacielskie napominanie</i>)	1599	Wydanie drukiem w 1600 w Zamościu po łacinie i we Lwowie w języku polskim, gdzie uzasadniał politykę Zygmunta III Wazy na terenie Inflant ⁸ .
<i>Adiunctum testamentii</i>	1603	Były to pouczenia i rozważania o treści moralnej, podsumowujące własne życie. Zawiera stemmatę na herb Bończa. Wydane drukiem w Krakowie.
<i>Series legationum Illmi. et Rmi. Domini D. Joannis Demytrii Solikowsky, Archiepiscopi Leopol.</i>	1603	Książka zawierała informacje o 23 legacjach Jana Dymitra Solikowskiego.
<i>Fastorum christianorum disticha</i>	?	Dzieło wydane w Krakowie w 1607 r. przez Alberta Solikowskiego.

Ocena *Commentarius brevis rerum Polonicarum* jest niejednoznaczna. Z jednej strony można mieć poważne zastrzeżenia do łaciny, która „miejscami tylko zbliża się do prostoty i elegancji klasycznej; rażą usterki w stylu,

⁴ Zob. K. Kosiński, *Jana Dymitra Solikowskiego wizerunek utrapionej Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 1933.

⁵ Zob. E. Kotarski, „Prussia” *Jana Dymitra Solikowskiego: z dziejów literatury politycznej polskiego Odrodzenia*, „Rocznik Gdański” 21 (1962), s. 179-194.

⁶ Zob. *Pisma polityczne z czasów pierwszego bezkrólewia*, wyd. J. Czubek, Kraków 1906, s. XXIV-XXXV n; M. Korolko, *Klejnot swobodnego sumienia. Polemika wokół konfederacji warszawskiej w latach 1573-1658*, Warszawa 1974, s. 73 n.

⁷ Zob. dzieło zawarte w BN, BOZ, rkps. 1335 (*Rotmistrz, żołnierza dawnego myśli patriotyczne względem wojny z Turczyńcem. Uwagi nad stanem wojska, trudnościami i potrzebami wojennymi*).

⁸ Z działalnością Solikowskiego w Inflantach związane są trzy inne dzieła: *Topographia Livoniae, Juris Livonici libri duo* oraz *Ad Livones amica et paterna paraenesis*. A. Chmielowski, *Życiorys księdza Jana Dymitra Solikowskiego arcybiskupa lwowskiego*, Kraków 1890, s. 4. Swoje poglądy podtrzymuje w liście do rady miejskiej miasta Ryga, wspierając mieszczan w działaniach obronnych przeciwko wojskom Karola IX Sudermańskiego. LVVA (Łotewskie Państwowe Archiwum Historyczne), f. 673, op. 1, nr 1300, k. 36 (tłumaczenie wykonane na język niemiecki z łaciny s. 37-38).

który w ogóle ma barwę polską”⁹. Z drugiej strony dzieło to posiada niewątpliwie największą wartość poznawczą¹⁰. Mają one najbardziej osobistą formę, zawierają szereg wydarzeń o kluczowym dla dziejów Rzeczypospolitej znaczeniu, które dodatkowo są w wyrazisty sposób oceniane przez Solikowskiego. Badacze wskazują na jego krytyczny stosunek do Stefana Batorego, niechęć do Jana Zamoyskiego, czy potępienie postaci biskupa Krasieńskiego¹¹. Prawdopodobnie dlatego autorowi nie zależało na ogłoszeniu ich drukiem. Z drugiej strony wersji rękopiśmiennej nie ukrywał, być może pozwalał na dokonanie odpisów. Świadczy o tym fakt, iż zostały one wykorzystane przy pracach Joachima Bielskiego, czy Reinholda Heidensteina¹².

Dopiero czterdzieści cztery lata po śmierci Jana Dymitra Solikowskiego (1647 r.) opublikowano w Gdańsku pamiętnik drukiem¹³. W połowie XIX w. trud przetłumaczenia dzieła z języka łacińskiego na polski i wydania go podjął się Ludwik Kondratowicz (pseudonim Władysław Syrokomla). Już w 1851 r. książka została przygotowana do druku, zgodę na jej publikację 28 maja 1852 r. wyraził rosyjski komitet cenzorski w osobie Franciszka Maksymiliana Sobieszczańskiego¹⁴. Drukiem dzieło Jana Dymitra Solikowskiego, zatytułowane w wydawnictwie *Krótki pamiętnik rzeczy polskich*, okazało się dopiero w 1855 r.¹⁵ Wydawca źródło historyczne poprzedził wstępem, skupiając się przede wszystkim na życiu Solikowskiego z informacji umieszczonych w samym pamiętniku. W jego ocenie:

⁹ W. Nehring, *O historykach polskich szesnastego wieku*, s. 105; por. M. Wiszniewski, *Historia literatury polskiej*, t. 7, Kraków 1845, s. 442.

¹⁰ Szczegółowa charakterystyka dzieła: W. Nehring, *O historykach polskich szesnastego wieku*, s. 97-105.

¹¹ Jego kontakty z Franciszkiem Krasieńskim przed złożeniem pieczęci biskupa krakowskiego pod konfederacją warszawską były bardzo dobre. Świadczy o tym list pisany 7 XII 1569 r. dotyczący kłopotów związanych z misją dyplomatyczną posłów polskich zmierzających do Rostoku. Riksarkivet, Extranea IX Polen, 131, karty nie paginowane (na liście ołówkiem odnotowane: O_13_119_a).

¹² W. Nehring, *O historykach polskich szesnastego wieku*, cz. 2: *O życiu i pismach Joachima Bielskiego*, Poznań 1860, s. 48-49; tenże, *O historykach polskich szesnastego wieku*, cz. 3, s. 100.

¹³ I.D. Sulikovii, *Commentarius brevis rerum Polonicarum a morte Sigismundi Augusti Poloniae Regis, Anno MDLXXII Mense Iulio Knisini mortui*, Dantisci 1647. Facsimile dzieła wydało wydawnictwo Kessinger Publishing w 2009 r. Druk był stosunkowo dobrze rozpowszechniony, o czym świadczą egzemplarze odnotowane w licznych bibliotekach z epoki. Przykładowo ich posiadaczem był Jan III Sobieski. I. Komasa, *Jan III Sobieski – miłośnik ksiąg*, Wrocław 1982, s. 96.

¹⁴ Zob. J. Maternicki, *Warszawskie środowisko historyczne, 1832-1869*, Warszawa 1970, s. 89-99 n.

¹⁵ J.D. Solikowski, *Krótki pamiętnik rzeczy polskich*, tłum. i wstęp W. Syrokomla, Petersburg-Mohylew 1855.

Jest to raczej książka osobistych notat autora, gdzie mówiąc o rzeczach publicznych, siebie stawiając na pierwszym planie faktów, z osobistego dosyć stronnego stanowiska na nie się zapatrując, – nie czyni krytyki historycznej, nie cofa się do przyczyn, nie bada skutków, nie wdaje się w szczegóły, słowem, mniemalibyśmy, że to raczej programat do ułożenia historii, niż sama historia. (...) styl Pamiętnika prosty, zimny, domowy, raz się tylko podnosi do poetycznej wysokości, tam mianowicie, gdzie Solikowski kreśli swą energiczną rozmowę z Zamojskim, i wyjednanie posiłków na obronę Rusi, najechanej od Turków i Tatarów¹⁶.

Niedługo później, gdyż w 1860 r. Władysław Nehring poświęca całą trzecią część dzieła *O historykach polskich szesnastego wieku* twórczości Jana Dymitra Solikowskiego. Dzięki tym dwóm autorom pamiętniki arcybiskupa lwowskiego zaczęto chętnie wykorzystywać w badaniach historycznych. Stały się one jednym z podstawowych źródeł dotyczących panowania Henryka Walezego, Stefana Batorego i początku rządów Zygmunta III Wazy¹⁷. Wydanie Ludwika Kondratowicza zawiera jedynie tłumaczenie, brak w nim oryginalnego tekstu pisanego w języku łacińskim. Z tego powodu pamiętnik nadal wykorzystywany jest przez historyków z tekstu zawartego

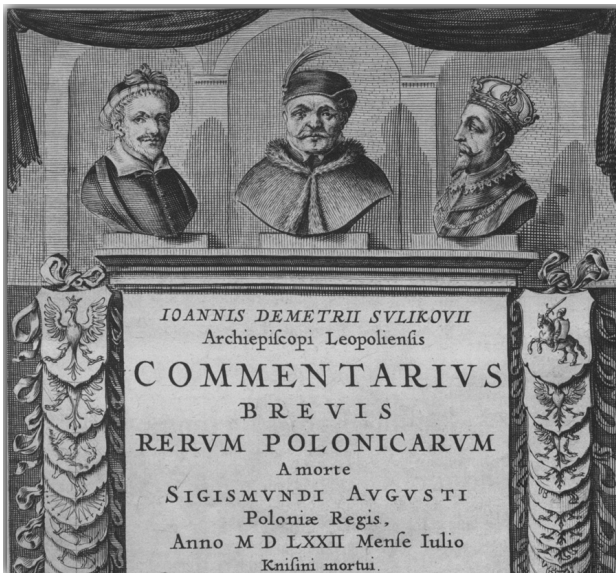
---

¹⁶ W. Syrokomla, *Wstęp*, [w:] J.D. Solikowski, *Krótki pamiętnik rzeczy polskich*, s. XVIII.

¹⁷ Przykładowo z wydania Ludwika Kondratowicza (1855 r.) korzystano: S. Płaza, *Próby reform ustrojowych w czasie pierwszego bezkrólewia, 1572-1574*, Kraków 1969, s. 13 n; S. Salomonowicz, *Pitaval krakowski*, Kraków 1962, s. 93 n; K. Olejnik, *Stefan Batory 1533-1586*, Warszawa 1988, s. 61 n; K. Dopierała, *Stosunki dyplomatyczne Polski z Turcją za Stefana Batorego*, Warszawa 1986, s. 36 n; M. Serwański, *Henryk III Walezy w Polsce. Stosunki polsko-francuskie w latach 1566-1576*, Kraków 1976, s. 55 n; E. Dubas-Urwanowicz, *Koronne zjazdy szlacheckie: w dwóch pierwszych bezkrólestwach po śmierci Zygmunta Augusta*, Białystok 1998, s. 12 n; M. Niemyjski, *Kontrowersje wokół prymasa Jakuba Uchańskiego jako interrexa w pierwszym bezkrólestwie po śmierci Zygmunta Augusta*, [w:] *Nad społeczeństwem staropolskim*, t. 1: *Kultura – instytucje – gospodarka w XVI-XVIII stuleciu*, red. K. Łopatecki, W. Walczak, s. 38 n; H. Grala, *Vom bellum defensivum zum bellum externum – Die Auffassung des polnisch-litauischen Sdels von den Gründen des Livländischen Krieges 1558-1582*, [w:] *Wahrnehmung und Darstellung von Kriegen im Mittelalter und in der Frühen Neuzeit*, hrsg. H. Brunner, Wiesbaden 2001, s. 263 n; L. Kieniewicz, *Senat za Stefana Batorego*, Warszawa 2000, s. 22 n; V. Lyavshuk, *Stephan Bathory and the Jesuits in Grodno: first attempt to found a collegium*, „Medieval and early modern studies for Central and Eastern Europe” 2 (2010), s. 197 n; A. Tomczak, *Walenty Dembiński, kanclerz egzekucji (ok. 1504-1584)*, Toruń 1963, s. 113 n.

w starym druku z 1647 r.¹⁸ Fakt ten wskazuje, iż kolejne wydanie krytyczne zawierać powinno zarówno tekst łaciński jak i polskie tłumaczenie¹⁹.

Kolejny problem dotyczy zakresu ingerencji wydawcy w układ dzieła. Kontratowicz dokonał dokładnego tłumaczenia, podzielił jednak utwór na trzy części w których stworzył rozdziały, „aby ułączyć czytanie”²⁰. O ile wyodrębnienie części jest właściwe, o tyle podział książki na ustępy budzi kontrowersje. Układ pamiętników wyraźnie składa się z okresów trzech panowań królów elekcyjnych poprzedzonych okresem interregnum. Co więcej, współcześni w analogiczny sposób dostrzegali budowę pracy. Świadczy o tym strona tytułowa druku z 1647 r., która z uwagi na interesującą formę wymaga omówienia.

il. 1. Frontispis (fragment) książki *Commentarius Brevis Rerum Polonicarum*

¹⁸ Przykładowo: M. Kapral, *Lviv and its Ethnic Groups in the Second Half of the 16th Century*, [w:] *Martin Gruneweg (1562 – nach 1615): ein europäischer Lebensweg*, ed. A. Bues, Wiesbaden 2009; K. Stopka, *Armenier i Königreich Polen zur Zeit von Martin Grunweg*, [w:] *ibidem*; J. Pirożyński, *Humanistische Geschichtsschreibung in Polen*, [w:] *Diffusion des Humanismus: Studien zur nationalen Geschichtsschreibung europäischer Humanisten*, hrsg. J. Helmraht, U. Muhlack, G. Walther, Göttingen 2002; G. Schramm, *Der polnische Adel und die Reformation 1548-1607*, Wiesbaden 1965, s. 154 n.

¹⁹ Zob. opublikowanie, przez Janusza Bylińskiego i Włodzimierza Kaczorowskiego, pism Stanisława Łubieńskiego, gdzie wydawcy odnotowali oryginalny tekst łaciński oraz wykorzystali XIX-wieczne tłumaczenie. S. Łubieński, *Droga do Szwecji Zygmunta III, króla polskiego i szwedzkiego w 1593 roku. Rozruchy domowe w Polsce 1606-1608*, oprac. J. Byliński, W. Kaczorowski, Opole 2009; *Pisma pośmiertne Stanisława Łubieńskiego biskupa, podkanclerzego kor., tłum i wstęp A.B. Jocher*, Petersburg-Mohylew 1855.

²⁰ W. Syrokomla, *Wstęp*, s. XIX.

Frontispis nie został przez twórcę podpisany, przyjmuje się jednak, iż jest to dzieło Jeremiasza Falcka²¹. Na postumencie, pod baldachimem znajdują się popiersia trzech pierwszych władców elekcyjnych: Henryka Walezego, Stefana Batorego i Zygmunta III Wazy. W szczególności rzadka w polskiej ikonografii jest prezentacja króla Francji – Henryka III. Każdy z władców charakteryzuje się odmiennym ubiorem, nakryciem głowy, charakterystycznym dla narodu, z którego się wywodzi. Sądzę, iż działanie Władysława Syrokomli polegające na podziale pamiętnika na trzy księgi wynikało m.in. z tej grafiki, która w klarowny sposób dzieliła pracę na okresy panowań. Interesującym, przy tym oszczędnym artystycznie zabiegiem, było zaznaczenie cieni rzucane przez władców. Ukazany wpływ czasu odwołuje się do specyfiki dzieła, które kończy się w okresie panowania Zygmunta III Wazy (władca ten ukazany jest z obliczem patrzącym w stronę słońca). Sam tytuł książki oflankowany został tarczami herbowymi – z lewej strony Korony, z prawej Wielkiego Księstwa Litewskiego, poniżej województw wchodzących w skład Rzeczypospolitej.

Podstawowe znaczenie przy wydaniu krytycznym dzieła, ma odnalezienie oryginału lub możliwie najdoskonalszego odpisu. Ludwik Kondratowicz nie informował we wstępie, czy publikację oparł na druku z 1647 r., czy też rękopisie. Analiza treści tłumaczenia z drukiem łacińskim jednoznacznie wskazuje, że jest tożsame. Świadczy o tym nie tylko sam tekst, ale i marginalia, które są dokładnie odnotowane w tłumaczeniu²². W XIX wiecznej publikacji pominięto frontispis oraz dedykację poświęconą Adamowi Kazanowskiemu. Dedykacja jest autorstwa wydawcy gdańskiego Jerzego Förstera i ma typowy dla epoki charakter²³. Natomiast kończący całość *Testamentvu Quorum non debeo, nec volo oblivisci in morte Jana Dymitra Solikowskiego* został we wstępie przetłumaczony²⁴, a wydawca informuje, że *Jerzy Forster, drukarz gdański, wydał ten piękny akt razem*

²¹ S.K. Kuczyński, *Polskie herby ziemskie: geneza, treści, funkcje*, Warszawa 1993, s. 144-145; *500 lat sztuki drukarskiej w Gdańsku: 1498-1998. Katalog wystawy Muzeum historii miasta Gdańska*, Gdańsk 1998, s. 129.

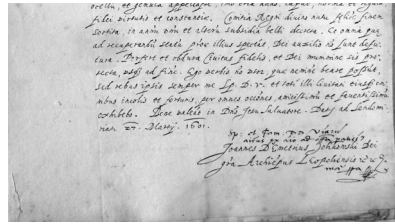
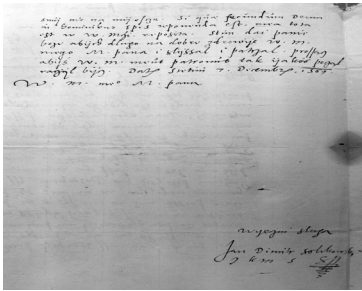
²² W tłumaczeniu, w kilku miejscach odnotowano oryginalne wyrażenie – te zaś w pełni zgadzają się z wydaniem gdańskim. Przykładowo: J.D. Solikowski, *Krótki pamiętnik*, s. 10: *Augurii Mater, volucrum Regina vagarum, corde enata tuo, qui spondent lilia? spondent Sarmatian Henrico florentem Rege futuram*. Tamże, s. 11: *Rozsądek w sprawach na Elektyej Warszawskiej do koronacyey należących*. Zob. I.D. Sulikowii, *Commentarius brevis rerum Polonicarum a morte Sigismundi Augusti Poloniae Regis*, s. 22, 25.

²³ Szerzej o wydawcy: H. Szwejkowska, *Książka drukowana XV-XVIII wieku. Zarys historyczny*, Warszawa 1987, s. 117-127.

²⁴ J.D. Solikowski, *Krótki pamiętnik*, s. 225-231.

z *Pamiętnikiem Solikowskiego*²⁵. Słowa te dodatkowo potwierdzają tezę, o wykorzystaniu wydania z 1647 r.

Potrzeba nowego wydania *Commentarius Brevis Rerum Polonicarum* wiąże się przede wszystkim z koniecznością uwzględnienia rękopiśmiennego egzemplarza przechowywanego w Sztokholmie. W Riksarkivet w zbiorze Skoklostersamlingen znajduje się bowiem bardzo starannie wykonana kopia²⁶. Z pewnością nie jest to odpis sporządzony ręką samego autora (zob. il. 2)²⁷.

Handwritten signature and text in cursive script, including the name 'Jana Dymitra Solikowskiego'.

il. 2. Podpisy Jana Dymitra Solikowskiego

Kopia jest sporządzona bardzo starannie. Zawiera jedynie pamiętnik bez dodatków opublikowanych w 1647 r. Nie jest to utwór umieszczony w sylwach, wręcz przeciwnie całość jest specjalnie zszyta na potrzeby dzieła. Datowanie tego rękopisu jest trudne. Podstawowym znaczeniem ma fakt, iż dzieło to przechowywane jest w zespole Skoklostersamlingen, a ten powstał w wyniku grabieżczej działalności generała i marszałka Karola Gustawa Wrangla (1613-1676), zdobywcy Warszawy i wielu miast położonych m.in. w Wielkopolsce. Prawdopodobnie więc do Szwecji źródło to

²⁵ W. Syrokomla, *Wstęp*, s. XII-XVII.

²⁶ Riksarkivet, Skoklostersamlingen, E 8603, k. 62-109.

²⁷ Zob. *Podpisy i wzory pism sławnych w Polsce osób, począwszy od końca XV. wieku aż do nowszych czasów, w naśladowaniach (fak-symilach)*, wyd. K. Jabłoński, Lwów 1840, s. 16 (T. VI, nr 67). Listy sporządzone ręką Solikowskiego z autografem: LVVA, f. 673, op. 1, nr 1300, k. 36; Riksarkivet, Extranea IX Polen, 131, karty nie paginowane (na liście ołówkiem odnotowane: O_13_119_a).

znalazło się po opanowaniu stolicy Rzeczypospolitej w 1655 r.²⁸ Wśród ogromnego zasobu różnorodnych źródeł historycznych, w zespole tym znalazły się dzieła literackie o wyjątkowym znaczeniu. Znajdują się tam nawet księgi wpisów kancelarii koronnej z lat 1628-1635, ostatnio wydawane w formie sumariusza przez Wojciecha Krawczuka²⁹. Od początku XXI w. prowadzone są prace badawcze i edytorskie nad najważniejszymi dziełami literackimi, czego efektem jest pięć wydań źródłowych³⁰.

Istotną pomocą w dookreśleniu daty sporządzenia rękopisu jest znak wodny znajdujący się na kartach rękopisu. Przedstawia on piękny, barokowy filigran z herbem Lewart. Znak herbowy umieszczony jest w tarczy owalnej, zwieńczonej hełmem i pawimi piórami w klejnocie. Kartusz jest bogato ozdobiony ornamentem roślinnym w formie liści akantu. Jadwiga Siniarska-Czaplicka podkreśla trudności w rozpoznaniu papierów pochodzenia polskiego z herbem Lewart. Te produkowane były w papierniach rodu Firlejów znajdujące się w Kocku i Lublinie. Jednakże „lew” był motywem bardzo rozpowszechnionym w filigranistycie i występował w wielu krajach. Podobne wzory znaków wodnych były stosowane na Morawach, w Górnej Austrii³¹. Tym niemniej filigran ten utożsamiać można z rokiem 1640, a znaki takie występowały przede wszystkim na dokumentach z ziemi przemyskiej³².

---

²⁸ E. Teodorowicz-Hellman, *Z historii i współczesności zbioru Skoklostersamlingen*, [w:] *Polonika w zbiorach Archiwum Narodowego Szwecji (Riksarkivet) Skoklostersamlingen*, red. A. Nowicka-Jeżowa, Białystok 2006, s. 9-30.

²⁹ Zob. W. Krawczuk, *Sumariusz Metryki Koronnej, Księga wpisów kancelarii koronnej podkanclerzego Tomasza Zamoyskiego z lat 1628-1635 ze zbiorów sztokholmskiego Riksarkivet sygnatura Skokloster E[nskilda] 8636*, Kraków 1999; tenże, *Księga wpisów Metryki Koronnej z lat 1628-1635 w szwedzkim Riksarkivet*, „Archeion” 94 (1995), s. 307-309.

³⁰ S. Twardowski, *Pałac Leszczyński*, wyd. R. Krzywy, Warszawa 2002; *Sprawa smoleńska. Z literatury okolicznościowej pierwszej połowy XVII wieku*, wyd. M.M. Kacprzak, Warszawa 2006; *Pamiętka rycerstwa polskiego i senatorów Obojga Narodów przy żałobnej śmierci Jana Karola Chodkiewicza*, wyd. D. Chemperek, Warszawa 2006; S. Niemojewski, *Diariusz drogi spisanej i różnych przypadków pociesznych i żałobnych prowadząc córkę Jerzego Mniszka, Marynę, Dymitrowi Iwanowiczowi w roku 1606*, wyd. R. Krzywy, Warszawa 2006; J. Kunowski, *Ekspedycja instantska 1621 roku*, oprac. W. Walczak, K. Łopatecki, wstęp K. Łopatecki, Białystok 2007. Por. D. Chemperek, *Poloniści w archiwach szwedzkich. Najnowsze badania nad polonikami*, [w:] *Stan badań nad wielokulturowym dziedzictwem dawnej Rzeczypospolitej*, t. 2, red. W. Walczak, K. Łopatecki, Białystok 2010, s. 181-187.

³¹ J. Siniarska-Czaplicka, *Filigrany papierni położonych na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej od początku XVI do połowy XVIII wieku*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1959, s. 5-6, 12.

³² Tamże, s. 31.

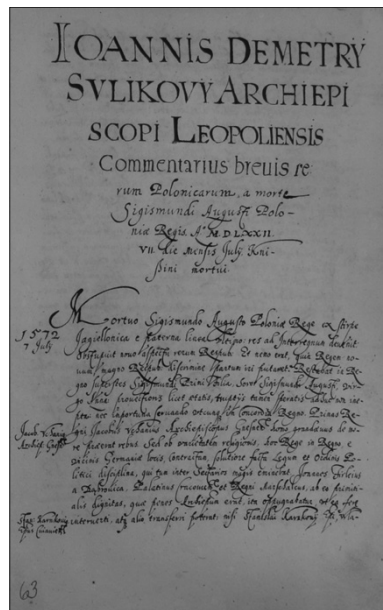
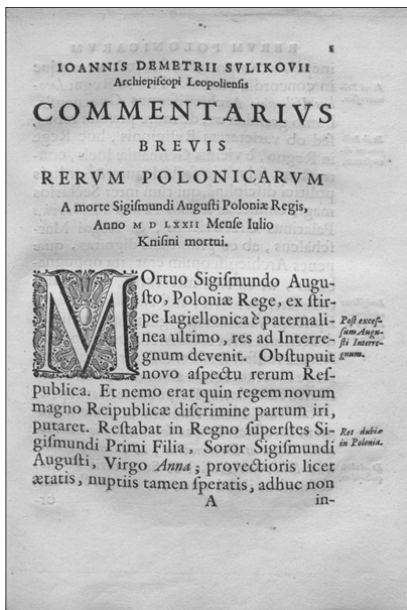
il. 3. Znak wodny na papierze wykorzystanym do sporządzenia *Commentarius Brevis Rerum Polonicarum*

Zestawienie tekstu rękopiśmiennego z drukowanym wskazują na niemal całkowitą zbieżność pod względem treści. Niewątpliwie jednakże poprawną wersję zawiera rękopis, gdyż pozbawiony jest licznych błędów, które znalazły się w dziele drukowanym³³. Zresztą opinia o wydaniu z 1647 nie jest najlepsza, Władysław Nehring wprost pisze, iż *druk pełen jest błędów*, które w większości były winą zecera³⁴. W konsekwencji wersję łacińską należy odtworzyć z rękopisu, XIX-wieczne tłumaczenie zaś jest dobre, gdyż literówki, nie wpływały na zmianę sensu zdań. Wymagane są drobne korekty oraz uwspółcześnienie stylu i gramatyki.

³³ Przykładowo błędne jest zdanie: *Immisit et ipse Heidelbergae Fridericum Palatinum Rheni, praeter ejus opinionem, a quo et ipse liberaliter acceptus (...)*, poprawne brzmi: *Inuisit et ipse Helderbergae Fridericum Palatinum Rheni, frater ejus opinionem*. I.D. Sulikowii, *Commentarius brevis rerum Polonicarum a morte Sigismundi Augusti Poloniae Regis*, s. 19; Riksarkivet, Skoklostersamlingen, E 8603, k. 66v.

³⁴ W. Nehring, *O historykach polskich szesnastego wieku*, cz. 3, s. 105.

Jedyną, jednakże istotną różnicą, są zupełnie różne marginalia (zob. il. 4). Znajdują się w odmiennych miejscach i posiadają inną treść. Sądzę, że ich treść zawarta w książce z 1647 r. pochodzi od wydawcy. Natomiast wersja rękopiśmienna ma wcześniejszą proveniencję, być może należąca do samego autora. Niezależnie od powyższych założeń, sądzą, że wydanie dzieła powinno uwzględnić dwa rodzaje marginaliów, odnotowane po prawej i lewej stronie tekstu. Ich konfrontacja stanowi ciekawe źródło porównawcze, jak zmienił się odbiór tekstu na przestrzeni pierwszej połowy XVII stulecia.

il. 4. Strona tytułowa w rękopisie i druku z 1647 r.

Podsumowując, rękopis przechowywany w Riksarkivet uznać należy za starszą oraz zawierającą bardziej poprawną wersję. Została ona sporządzona ok. 1640 r., być może w jej posiadaniu był Władysław IV Waza, jak wiele innych rękopisów przechowywanych w zbiorze Skoklostersamlingen.

Zarówno ponowna analiza tekstu, jak i kwerenda archiwalna nie dała odpowiedzi, kiedy pamiętniki zostały spisane. Nadal należy przyjąć, dzieło powstało w latach 1589-1597. Daty te wynikają z momentu czasowego na którym kończą się pamiętniki oraz na bezsprzecznym wykorzystaniu przez Joachima Bielskiego treści pracy Solikowskiego w 1597 roku³⁵.

³⁵ E. Kotarski, B. Kumor, PSB, t. XL, z. 2, s. 288; W. Nehring, *O historykach polskich szesnastego wieku*, cz. 3, s. 92.